

Nemorální dcery a nevinní patriarchové. Gender a romská etnicita ve státně- socialistickém Rumunsku. Dvě případové studie

Immoral Daughters and Innocent Patriarchs. Gender and Romani Ethnicity in State Socialist Romania. Two cases studies

Abstract

This article explores how gender and Romani ethnicity intersected within the patriarchal structures of Romanian state socialism through two case studies separated by three decades. The first concerns a 14-year-old Romani girl institutionalized as a “juvenile delinquent” after reporting sexual abuse by her foster father in 1951. The second examines a woman who, in 1981, denounced her violent Romani husband to the Securitate for political crimes. Both cases reveal how class, age, and gender shaped institutional decisions in opposite ways: the girl’s “immorality” was racialized and punished, while the man’s violence was domesticated and forgiven. By reading denunciations, social reports, and character assessments as gendered bureaucratic practices, the article explores how socialist institutions perpetuated patriarchal and racial hierarchies under the guise of moral and social reform.

Key words

gender, Romani ethnicity, state socialism, Romania, patriarchy

Jak citovat

Andricioaei, C. (2025). Nemorální dcery a nevinní patriarchové. Gender a romská etnicita ve státně-socialistickém Rumunsku. Dvě případové studie. *Romano džaniben*, 32(1), 21–43.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17597175>

¹ Autorka je postdoktorandkou při Swiss National Foundation na Ženevské univerzitě.

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-4491-8952>. E-mail: catalina.andricioaei@alumni.eui.eu

Úvod

Případ první. 8. února 1951 zaslali předseda a tajemník lidové rady jisté obce v okrese Mureș dopis s udáním a petici výkonnému výboru okresu, v němž odsoudili „milostný poměr“ mezi čtrnáctiletou dívkou M. a jejím pěstounem. Dívka byla podle pozdějšího posudku z prostředí institucionální péče „cikánské národnosti“ (*țigan*). Přestože M. byla podle vlastní výpovědi znásilněna, sociální pracovnice ji v listopadu 1951 popsala jako „mladistvou delikventku“ a „nemravnou tulačku“. 28. prosince 1951 byla M. umístěna do převýchovného střediska pro mravně narušené v obci Budila v Brašově, kam byly posílány i bývalé prostitutky (Ghiza, 2023).²

Případ druhý. 1. srpna 1981 udala žena V. svého manžela S. za politické zločiny na Securitate.³ V jedenáctistránkovém, ručně psaném dopise, podrobně popsala domácí násilí, jemuž byla vystavena ze strany svého manžela, jehož označila za „cikána“. Jako matka sedmnáctiměsíčního dítěte V. „cítila povinnost“ vyprávět o „svém životě, a zejména o životě manželském“, který její násilnický muž proměnil v „koncentrační tábor, bouřlivý vodopád, rozbouřené moře“. Navzdory tomu se ovšem samotnému S. podařilo postavit se do role hřešícího otce a manžela, který je schopen nápravy, díky čemuž byl s výstrahou propuštěn.

V tomto článku se zabývám dvěma výše uvedenými případy, abych na nich ukázala vzájemné souvislosti mezi představami o chování Romů a patriarchálními rysy rumunského státního socialismu. Především mě bude zajímat, jaký vliv tyto souvislosti v obou případech měly na výsledná právní rozhodnutí. Mým záměrem je podrobně popsat, jak gender v případě M. „cikánskou národnost“ zdůrazňoval, zatímco v případě S. ji upozadoval, což mělo zásadní vliv na životy obou lidí.⁴

Oba případy od sebe dělí třicet let a oba se odehrávají ve dvou různých prostředích. M. žila krátce po válce ve vesnici v Sedmihradsku, zatímco S. pocházel z pozdně socialistického města. Navíc, jak tvrdím v tomto článku, stejné sociální kategorie – věk, gender a třída – působily u každého z nich na výsledky šetření příslušnými institucemi opačným způsobem. V prvním případě tyto tři kategorie vedly k umístění do nápravného zařízení u romské dívky, která tvrdila, že byla znásilněna svým pěstounem. V druhém případě ve vzájemném působení

2 Podle místního amatérského historika Alexandrua Gizey, který čerpá ze socialistických novin, komunistická strana v červenci 1949 znárodnila zámek budilských velkostatkářů a přeměnila ho na nápravné zařízení. Převýchovné středisko, jehož étosem byla náprava prostřednictvím výuky průmyslových oborů, fungovalo až do roku 1964. V roce 1965 se z něj stalo odborné učiliště, které bylo ke konci šedesátých let přeměněno na zemědělsko-průmyslové lyceum.

3 Securitate, rozsáhlá státní instituce, jejímž úkolem byla obrana bezpečnosti socialistického státu, vznikla 28. srpna 1948 na základě dekretu a fungovala až do 22. prosince 1989, kdy padl státně socialistický režim. Lidově je Securitate známá jako „politická policie“ (Banu a Țăranu 2016).

4 Všechna jména jsem anonymizovala. Zatímco u archivů Securitate mi to ukládá zákon, v případě M. tím chráním její důstojnost.

zajistily propuštění muže obviněného z politických zločinů. To vyvolává důležitou metodologickou otázku. Má smysl srovnávat dva případy, které se odehrály s odstupem třiceti let a ve dvou výrazně odlišných společenských prostředích? Jsem přesvědčená, že takové zacházení s prameny oprávněné je, ovšem s určitou výhradou. Nesnažím se porozumět vnitřním psychickým pohnutkám hlavních aktérů obou případů ani pohnutkám úřednictva zapojeného do jejich případů. Místo toho se skrze jazyk přiznání, udání, sociálních posudků a interních úředních dokumentů snažím odhalit, jak gender, třída a věk ve dvou odlišných kontextech formovaly úřední pohled na jejich (rasizovanou) romskou etnicitu.

Svá tvrzení opírám o dva argumenty, které jsem rozvedla v jiném svém textu (Andricioaei, 2024). V první řadě komunističtí straničtí funkcionáři – a společnost jako celek – zdědili definiční překryv, který romskou etnicitu spojoval s právním termínem „cikán“ (*tigan*), historicky označujícím zotročeného Roma (Petcuț, 2015, s. 6; srov. Achim, 2004). Z toho dále vyplývá, že straničtí funkcionáři termín „cikán“ nevymysleli a nevymysleli ani rasizující praktiky, které se navíc po staletí objevovaly napříč Evropou. Podle Klause-Michaela Bogdala začal proces rasizace Romů brzy po jejich příchodu do středověké Evropy, kdy se „stíraly hranice mezi početnými skupinami poutníků a neustále se rozrůstající třídou žebráků a přistěhovalců, přičemž k této poněkud nesourodé skupině byli přiřazeni i Cikáni“ (Bogdal, 2023, s. 18). Navíc v 18. století „vynalezení zločinného Cikána původně začalo jako pokus o klasifikaci cizinců bez pána jako případů marginalizovaných ‚podvodníků a žebráků‘, které úřady považovaly za prolhané a bezbožné“ (Bogdal, 2023, s. 107).

Etnicita a gender v období socialismu

V roce 1949 neprohlásili straničtí politici v socialistickém Rumunsku Romy za etnickou nebo národnostní menšinu, ale za „sociální otázku“. Dlouhé dějiny romského podrobení tak vyústily v paradox. Stranické orgány zneuznaly Romy zamlčováním dlouhé historie jejich zotročení. Dále pak opakovaným užíváním rasizujícího termínu „cikán“, byť v socialistickém hávu, Romy nadále udržovaly v podřízeném postavení.⁵ V pozdně socialistickém Rumunsku přisuzovali neromští Rumuni stejný typ „protispoločenského“ chování jak „neuropsychiatrickým“

⁵ Stranické orgány k tomu měly řadu důvodů. Jednak jim chyběly finanční prostředky, jednak neměly k dispozici kádry vyškolené pro práci s „osobami vyloučenými během rasové perzekuce“ Antonescova režimu, jak uvádí zpráva Oddělení pro otázky soužití národností z roku 1949. Dále se stranické instituce potýkaly s vlastními rasovými předsudky vůči Romům, jak dokládají kontakty členů strany s vedoucími romských organizací, kteří byli bez důkazů obviněni ze zpronevěry. Kromě toho se straničtí funkcionáři do jisté míry podřizovali tlaku zdola, který byl kodifikován v právní a společenské praxi Rumunských knížectví. V neposlední řadě také úředníci tiše schvalovali existující protiromské rasizované obrazy tím, že se odmítali zabývat následky deportací do Podněstří, dopadem těchto deportací na život Romů a postojů společnosti k poválečným navrátilcům.

stavům, tak kriminalitě, nebo romskému původu v závislosti na tom, kdo se ho dopouštěl. Romské tělo a obraz „cikána“ tak splývaly dohromady a vzájemnými odkazy se potvrzovaly v jakési kruhové logice, která dané chování zároveň predikovala i vysvětlovala (Andricioaei, 2024, s. 105–148).

V posledních dvou desetiletích státního socialismu se ztělesněním úspěchu projektu kulturní osvěty a socialistické identity jako jeho nejkonkrétnější krystalizace stalo chování. Interpretace chování byla kodifikována prostřednictvím „charakterového posudku“ (*caracterizări de persoane*), který představovaly narativní texty, jejichž psaní požadovali po informátorech, sousedech nebo kolezích příslušníci Securitate jako formu morální kontroly nad běžnými občany.⁶ Chování se mělo chápat jako veřejný projev čitelný pro kolegy, sousedy a známé, které Securitate pasovala do rolí posuzovatelů socialistické identity. Čist vnitřní život člověka tedy znamenalo zcela propojit vnější chování s jeho vnitřní podstatou.

Charakterové posudky uložené v rumunských archivech nejsou téměř vůbec probádány. K jejich studiu jsem přistoupila na radu pracovníctva archivu s domněnkou (a nadějí), že v nich vzhledem k dlouhé historii protiromské diskriminace v rumunských dějinách najdu stopy přetrvávajících rasistických praktik vůči Romům. Nedomnívala jsem se přitom, že pramenů o Romech je nedostatek, jak tvrdí historiografický konsensus. Při hledání stop jak po samotných Romech, tak po rasizujících praktikách jsem prostudovala čtyři až šest tisíc posudků, z nichž bylo zřejmé, že posuzovatelé hodnotili podobné typy chování odlišně v závislosti na tom, zda byl dotyčný považován za Roma. Sousedé, kolegové a známí ve svých hodnoceních přisuzovali chování „cikánské“ povaze podle toho, zda byl daný člověk považován za Roma. Při interpretaci chování Romů tak posuzovatelé ve skutečnosti nevyhodnocovali přítomnost či absenci socialistické identity. Mnohé charakterové posudky naopak potvrzovaly předem získané představy. „Cikánské“ chování jako by odhalovalo romskou duši, která se nikdy nestane duší socialistickou. Byla bych radši, kdybych nemusela takto generalizovat. Jako příklad si vezměme tento posudek na romskou rodinu: „Naše zdroje uvádějí, že ačkoli jsou cigáni, nebyly na jejich adrese zaznamenány žádné rvačky ani návštěvy.“⁷ Ve zdánlivě pozitivním hodnocení, jehož kladné vyznění je znegováno neúprosným „ačkoli“, je obsaženo očekávání, že se Romové–„cikáni“ budou dopouštět morálně nevhodného chování, protože jim chybí vlastnosti k tomu, aby se stali socialisty.

6 Konečným cílem „charakterového posudku“ bylo posoudit, zda si dotyčný pracující občan osvojil socialistickou identitu.

7 Consiliul National pentru Studierea Arhivelor Securității (dále jen CNSAS), Fond (dále jen FD) 0008831, sv. 14, 34. Zpráva, únor 1983.

Pro další ilustraci tohoto jevu použiji dva příklady z časopisu *Femeia* (Žena) z let 1987 a 1988. V tomto časopise byly otištěny dvě povídky, napsané „podle skutečných událostí“, s téměř totožnou zápletkou. Obě končily socialistickým ponaučením, že vydělávat si na živobytí podváděním těžce pracujících občanů, zejména těch, kteří procházejí těžkým životním obdobím, je nejen morálně hanebné, ale také trestné. Obě povídky pracují s obrazem „věštkyn“, které zneužívají zranitelné ženy. Pachatelka ve vydání z roku 1987 má obvyklé rumunské ženské jméno a je popsána jako podvodnice, která se opakovaně dopustila zpronevěry, tedy jako kriminálnice. Pachatelka ve vydání z roku 1988 je namísto toho popsána jako „cikánka“ (*țigancă*), „tlustá a ošklivá, s vypoulenýma očima“, u níž policie zjišťuje, že ukrývá množství drobného majetku, včetně šperků, parfémů nebo oblečení, a také úspor, které získala odměnou za své čáry.⁸ Znepokojivé je použití protiromského obrazu v rámci žánru socialistického realismu v oficiálním časopise s vysokou čteností. Jak tvrdí Petr Petrov ve své analýze socialistického realismu, v socialismu nešlo o ideje jako takové, ale o ověřování pravosti ideologie, čímž má na mysli, že spisovatelé měli za úkol psát tak, jako by „[jejich] názory [byly] diktovány neodolatelnou imanencí socialismu“ (Petrov, 2015, s. 179). V autentické socialistické ideologii tedy nešlo o „soubor konvencí“, ale o prožití „samotné dynamiky skutečnosti skrze psaní“ (a čtení) (Petrov, 2015, s. 193). Socialismus měl promlouvat právě skrze skutečného socialistického autora, přičemž jeho dílo symbolizovalo příchod nového řádu. Z tohoto pohledu obraz „podvodné cikánky“ funguje jako negativní symbol toho, čím socialismus neměl být, podobně jako postava stachanovského dělníka byla symbolem jedinečné schopnosti socialismu „popřít omezení lineárního času a vnést do přítomnosti budoucnost“ (Cucu, 2020, s. 54).⁹ Pokud „chamtivá cikánská podvodnice“ symbolizovala to, čím socialismus neměl být, pak obraz „cikánského zloděje“ v pozdním socialismu odkazoval na neschopnost Romů přejmout socialistické chování, a tedy se stát socialisty.¹⁰

Přesto ale charakterové posudky – a tedy ani udání – nepojímám jako samoučelný nástroj, kterým by si občané vyřizovali účty se svými sousedy a kolegy nebo se snažili získat přízeň Securitate. Těto perspektivě obvykle dávají přednost mnozí rumunští historici, zejména pak ti, kteří o Securitate pod záštitou Národní rady pro studium archivů Securitate (CNSAS) vydávají řadu monografií. Svou analýzu rámuji tím, že CNSAS vede soudní řízení proti bývalým důstojníkům Securitate, o nichž mají archivy „dokazovat“, že sledovali běžné občany. Kromě

8 *Femeia*, duben 1988, 16.

9 „Stachanovci jako socialistické vzory ztělesňovali reálnou možnost, že čas lze zcela překonat stejnými postupy, které s sebou nesl taylorismus a racionální řízení časové disciplíny, jen povýšené na novou úroveň.“

10 Jak tvrdím ve své doktorské práci, ačkoli podle zprávy pro stranu z roku 1972 např. kalderašští Romové stále žili předsocialistickým způsobem (bydlí ve stanech, cestují za prací s karavany a šidí stát o měď, kterou využívají ke svému řemeslu), v roce 1978 o nich straničtí funkcionáři mluvili už jako o sourodé skupině, která představuje „kouli na noze a [nekonečnou] potíž [pro] stranu a správní orgány“ (Andricioaei, 2024).

toho v současném Rumunsku do analýz státně socialistické minulosti zasahuje antikomunistický veřejný diskurz.

Můj přístup je odlišný nejen proto, že se na historické aktéry zásadně nedívám jako soudkyně na podezřelé, ale také proto, že z mého několikaměsíčního bádání v archivech Securitate vyplývá poněkud méně manicheistický obraz. Kdykoli se v nějakém posudku nebo udání objevilo skandální nebo podivné chování, nařídili nadřízení pracovníci Securitate „hlubší prověrky“. Jeden takový posudek například popisoval romského zedníka, který se dostal do užšího výběru pro práci v zahraničí, jako „práce se štítícího“. Nadřízený příslušník Securitate se nejspíše divil, proč by zahaleče vybrali pro práci v zahraničí, a tak nařídil další posudek, který tentokrát zedníka popsal jako svědomitého. Kvůli některým posudkům či udáním vznikly na jednu osobu až třicetistránkové spisy s mnohdy protichůdnými výpověďmi. Žádosti pracovníků Securitate o hlubší prověrky tak rozšiřují množství perspektiv, které dnes historikům poskytují mnohavrstevnatý materiál.

Z těchto důvodů nesouhlasím s tím, jak informátory Securitate a jejich zprávy hodnotí Katherine Verdery, která ve své monografii *My life as a spy. Investigations in a secret police file* (Můj život špiónky. Vyšetřování ve spisu tajné policie) píše: „Byli jsme zvláštním způsobem utváření organizací, která prozíravě pracovala jak s postmoderním předpokladem, že identity lidí jsou nestabilní a nesjednocují nás, tak s modernistickým předpokladem, že zdání klame a skutečnost je třeba hledat pod povrchem“ (Verdery, 2018, s. 7). Zaprvé, „sjednocující identita“ evidentně existovala, jelikož charakterové posudky, udání, petice a vyhrožování se pokoušely potvrdit či vyvrátit právě přítomnost socialistické identity.¹¹ Zadruhé, domnívat se, že důstojníci Securitate pracovali na základě předpokladu, že identity jsou nestabilní, je samo o sobě postmoderní.

To však neznamená, že občané nebyli nuceni k nepravdivým výpovědím, jak o tom svědčí zpráva o případu mladé „neukázněné“ ženy C. E., která sdílela byt se dvěma důchodci. Její sousedka byla předvolána na místní policii, aby o chování C. E. sepsala výpověď. Ta měla být použita jako důkaz při vystěhovávání C. E., které zahájilo sdružení obyvatel domu. Plukovník, který od sousedky sepsané svědectví o „špatném“ chování C. E. převzal, ho měl podle sousedky „roztrhat na kusy“ a „donutit“ ji podepsat předem připravenou výpověď, „která v rozporu se skutečností popisovala dobré chování C. E.“ Sousedka nejprve „vymyšlené“ (*nereală*) prohlášení odmítla podepsat, ale pak jí plukovník pohrozil, že její dceru jinak nepustí zpět do země.

11 Je třeba upozornit, že všechny materiály, na které odkazuji, se týkaly dělníků, a tedy privilegovaných občanů republiky. Kdybych se zaměřila pouze na spisy Securitate o cizincích a „politických disidentech“, opominula bych hlavní úkol státního socialismu a strany, kterým bylo formování socialistického občanství jako identity. Kromě toho jsem první badatelkou, která nahlédla do spisů obsahujících charakterové posudky. Musela jsem dokonce požádat přítomného pracovníka archivu, aby mi spisy na místě očísloval, abych na ně později mohla odkazovat.

Udání, charakterové posudky, petice a vyhrožování čtu jako kulturní praktiky socialistického občanství, jejichž cílem je potvrdit a posílit společenskou smlouvu mezi stranou a socialistickými občany. Udání a charakterové posudky, které dávaly najevo občanskou sounáležitost ve společnosti řízené „vůdčí rukou strany“, jak se vyjádřil prezident Ceaușescu v červencových tezích z roku 1971, byly součástí široké škály praktik, k nimž kromě jiného patřilo vykonávání „společensky užitečného“ zaměstnání, účast na společenské reprodukci v roli matky více dětí nebo dodržování socialistické zákonnosti a norem.

Jak tvrdím v této práci, prolínání genderově podmíněných zkušeností života za socialismu a romské etnicity mělo ty nejtvrďší důsledky právě pro romské dívky a ženy. Přestože ale zasazuji svou analýzu archivních pramenů do rámce „socialismu jako státního patriarchátu“ a tvrdím, že zejména romské ženy musely usilovně pracovat na tom, aby se před stranou a společností jako celkem prokázaly jako socialistky, nepřikláním se k názoru, že se život žen za socialismu plošně nezlepšil. Jak totiž tvrdí Jill Massino, „neexistuje jednoduchý, koherentní příběh o životě za socialismu, ale spíše mnohočetná a někdy i protichůdná vyprávění“ (Massino, 2019, s. 2). Jak navíc Massino dále tvrdí, ženy „se chovaly strategicky při zajišťování určitých zdrojů a výhod“ tím, že využívaly „sociální identitu dělnic nebo matek“ (Massino, 2019, s. 6).

„Rovnost mužů a žen“ byla hlavní tezí, na níž socialistické státy zakládaly svou „nadřazenost nad Západem“, což zejména v případě Rumunska vysvětluje mnohé. Jak píše Massino, kombinace ekonomických omezení a rozvolnění, liberalizace potratů spolu s represivní natalitní politikou a konečně kooptace pravoslavné církve za účelem posílení národní identity a stigmatizace rozvodů poskytují „komplexnější pohled na utváření státu“ za socialismu (Massino, 2019, s. 6). Úsporná opatření, která vedla k drastickému poklesu kvality života v osmdesátých letech, navíc ve skutečnosti mohla „podpořit spravedlivější manželské vztahy“ tím, že donutila muže střídat se s ženami v dlouhých frontách na potraviny, a tím pádem se také dělit o péči o děti (Massino, 2019, s. 197).

Abych plně porozuměla tomu, proč se vedení obce i sociální odbor uchýlily k tomu, že M. klasifikovaly jako mladistvou delikventku, a proč V. napsala udání na svého manžela, používám analytickou kategorii „patriarchální smlouvy“ (Kandiyoti, 1998). Smlouvání podle Kandiyoti označuje „strategie žen v rámci souboru konkrétních omezení“ kladených patriarchátem. Udání proto čtu jako genderované strategie používané ženami (jako v případě V.) nebo jménem žen (jako v případě M.). Oba zkoumané případy se staly součástí byrokratického procesu právě kvůli udáním. První udání podali muži z lidové rady ve vesnici, kde M. žila, to druhé sama zneužívaná žena V. Zatímco „soudruzi“ z lidové rady – pravděpodobně všichni muži – využili „patriarchální smlouvu“ jako výzvu na ochranu žen ve své vesnici, S. se podařilo pokus o „patriarchální smlouvu“ svojí ženou naprosto převrátit ve svůj prospěch.

V obou případech tak pro podobu konečných rozhodnutí hrálo klíčovou roli privilegované postavení socialistické manželky a matky. Domesticita utvářela sociálně a obráceně, což dělalo nesmírně důležitým úsilí, které jednotliví aktéři i úřady do rozuzlení daných případů vložili. Vysvětluje to, proč se v případě M. sociální pracovníci a mužům z vesnické lidové rady podařilo z domácích záležitostí udělat společenský problém a proč se naopak S. podařilo z politického obvinění udělat společenskou záležitost její redukcí na domácí problém. Oba případy tak byly vyřešeny s přihlédnutím k ústřední roli, kterou ve státně socialistickém Rumunsku zaujímal nukleární, zákonná rodina. Jinak řečeno, i přes odlišné okolnosti se v obou případech podařilo zachovat patriarchální rodinu nedotčenou.

Takový je historický kontext obou případů z úvodu tohoto článku. Poté, co jsem upřesnila svou metodologii a způsob, jakým interpretuji udání a charakterové posudky, přejdu nyní ke spleťtostem obou případových studií.

Případ M.: Rasizace a sexualita

8. února 1951 zaslali předseda a tajemník lidové rady obce, v níž žila M., udání a petici Výkonnému výboru okresu Mureš, v němž oznamovali: „V poslední době se ve vesnici mluví o tom, že [pěstoun] má milostný poměr se čtrnáctiletou dívkou“. ¹² Přestože oba tvrdili, že jsou nevinní, nařčení se dále šířilo vesnicí. Dokonce kvůli němu došlo ke „rvačkám v domě výše jmenovaného“, až jednou „jeho zákonná manželka přistihla manžela s dívkou při činu“. Autoři dopisu dávali najevo, že pěstounka je poškozenou stranou, tím, že zdůrazňovali její postavení jako nositelky práv jak ve smyslu právním, tak ve smyslu patriarchální hierarchie pohlaví. Petiční účel udání pak jasně vyplývá z jejich žádosti, aby „příslušné orgány dívku vypověděly z domu a vesnice“.

Ačkoli se podle „soudruhů“ z vesnického výboru jednalo o „milostný poměr“, M. tvrdila, že byla sexuálně zneužita. Ve výpovědi sociálnímu odboru v Mureši ze 17. září 1951 uvedla, že ji pěstoun poprvé „svedl“ na Štědrý den roku 1949, když její pěstounka byla ve městě u zubaře. M. bylo v té době 13 let. Postupem času, jak sexuální zneužívání pokračovalo, začal muž podle dívčiny výpovědi „svou ženu bít, vyhánět ji, a pokaždé, když utekla, pěstoun [dívku] přivedl do domu a zneužíval [ji]“. ¹³

V době, kdy M. podávala výpověď před sociální pracovníci a dvěma ženami z vesnice jako svědkyněmi, se nacházela v pečovatelském domě, kde čekala na

12 Arhivele Nationale Române Mureș (dále jen ANRMS), Fondul Sfătu Popular al Regiunii Autonome Maghiare Mureș, Secțiunea Prevederi Sociale, Serviciul Sanitar Mureș. Spis č. 378, Corespondența Asistența Socială dela N. 3047-5923. Dopis z 8. února 1951. Děkuji Krisztině Rácz za překlad této petice/udání z maďarštiny do angličtiny.

13 ANRMS, spis č. 378. „Čestné prohlášení“. 17. září 1951, s. 198.

umístění do ústavní péče poté, co byla odebrána z domova svých pěstounů. O týden později, 25. září 1951, zaslal murešský sociální odbor přípis Ředitelství pro převýchovu Ministerstva sociální péče, podle něhož „nezletilá [nebyla] způsobila k výchově v rodinném prostředí“.

17. listopadu 1951 zaslal murešský sociální odbor odpověď na korespondenci zaslanou Oddělením pro mravně narušené působícího v rámci Ředitelství pro zvláštní odbornou přípravu. Její součástí byl kromě „neuropsychiatrického lékařského posudku“ také posudek domácnosti, vypracovaný příslušnou sociální pracovnící, která žádala, aby M. byla „umístěna do ústavu pro zvláštní odbornou přípravu“.¹⁴ Neuropsychiatrický posudek se v archivech nedochoval. Je ale zřejmé, že byl vyžádán, aby určil, zda je M. duševně způsobilá, a tedy schopná jednat s úmyslem a odpovědná za své jednání. Kromě toho, že „příčetnost“ byla předpokladem pro pracovní rehabilitaci, tak absence „neuropsychiatrických stavů“ posílila sociální diagnózu nemravného chování a sexuální „potulky“, které nejpozději v listopadu 1951 vedly k obvinění z prostituce.

Někdy před 16. lednem 1952 byl pěstoun obviněn z trestného činu „pohlavního zneužití“ (*atentat la pudoare*) podle článku 421 trestního zákona,¹⁵ který trestal muže, již měli pohlavní styk s dívkou mladší 14 let.¹⁶ Trest byl dvojnásobný, pokud pachatelem byl vychovatel, opatrovník nebo učitel. Jednalo se o trestní zákoník z roku 1936, který byl v roce 1948 pouze s dílčími změnami přenesený do poválečného socialistického Rumunska. Články 139 a 140 ukládaly příslušným orgánům povinnost zjišťovat, zdůrazňují, zda se delikventní nezletilí ve věku 12 až 15 let chovali svévolně. Článek 573 pak stanovil, že „ustanovení článků 139 a 140 se vztahují i na nedelikventní nezletilé, a to za účelem jejich ochrany a nápravy, má-li se za to, že je ohrožena jejich mravnost“. A konečně článek 574 vyžadoval, aby nezletilí, kteří čelí mravnímu ohrožení a u nichž hrozí, že se budou věnovat žebrotě, potulce nebo prostituci, byli předáni státnímu zástupci nebo soudu pro mladistvé.

Odsoudit M. za „milostný poměr“ s jejím pěstounem, který údajně vedl k „pohoršení veřejnosti“, tak znamenalo tvrdit, že z právního hlediska jednala z vlastní vůle. Přesto se nezdá, že by ji murešský soud na základě její výpovědi považoval za pachatelku trestného činu. Soud případ přezkoumával po předání od venkovského soudu na základě žádosti o radu, kterou 2. listopadu 1951 zaslal sociální odbor v Mureši tamějšímu soudnímu oddělení pro mladistvé: „[P]řípad se zhoršil. Nezletilá vyžaduje okamžité přijetí do převýchovného střediska pro

14 ANRMS, spis č. 378. Přípis, s. 146.

15 Přípis zasláný soudem v Mureši sociálnímu odboru v Mureši s žádostí o zjištění místa pobytu M., aby mohla být předvolána jako svědek. 16. ledna 1952, s. 112.

16 <https://lege5.ro/Gratuit/g42doobz/codul-penal-din-1936>. V roce 1948 byly některé články změněny, ale články o „přestupcích proti dobrému chování a mravům“ zůstaly beze změny.

nezletilé“.¹⁷ Soudce s naléhavostí zdůraznil, že při obvinění pěstouna z pohlavního zneužití „venkovský soud zvážil pouze trestní aspekt případu“. K vyřešení případu pak přistoupil komplexně a dal sociálnímu odboru zelenou k umístění M. do výchovného zařízení „pro její vlastní dobro“.¹⁸ Když soudce doporučoval umístit M. do „zvláštního ústavu“, a to „naléhavě, pokud je v mravním ohrožení“, s největší pravděpodobností jednal podle článku 573, který, jak jsem zmiňovala, vyžadoval odebrání nezletilých, kteří se ocitli v „mravním ohrožení“, bez ohledu na to, zda porušili zákon.

Ačkoli je jazyk, jímž je napsáno udání z února 1951, zcela zásadní, M. ve výpovědi podané před sociální pracovníci a dvěma ženami z vesnice, „sousedkami pěstounů“, popsala události jinak. M. udala, že po „svádění“ na Štědrý den roku 1949 jí o tom pěstoun „zakázal“ s kýmkoli mluvit, a dále vypověděla:

„Potom pěstounku pořád schválně bil a vyháněl, a pokaždé [, když se to stalo,] mě vzal do domu a zneužíval mě. Nejdřív jsem se to pěstounce neodvážila říct, ale pak se mi jí zželelo a řekla jsem jí to. Tak se o tom dozvěděly i dvě již zmíněné svědkyně.“

Pokud se na dopis zasláný předsedou a tajemníkem vesnické lidové rady podíváme jako na udání jménem žen ve vesnici, odhalíme motivy jejich opakovaných žádostí o vypovězení M. z vesnice. Žádosti o její odebrání autoři dopisu ve skutečnosti sledovali záměr ochránit pěstounku jako trpící manželku a také ostatní ženy ve vesnici jako možné „oběti“ budoucích afér, do nichž by M. mohla být zapojena. Oba autoři dopisu o ní koneckonců opakovaně mluví jako o „dívce z útulku“ či o dívce, která „patří do péče státu“. To, že ona o svých náhradních rodičích mluví jako o „nevlastním otci“ (*tatăl crescător*) a „nevlastní matce“ (*mama crescătoare*)¹⁹, naopak ukazuje, jaké úsilí museli soudruzi z Lidové rady vynaložit, aby zdůraznili její status odpadlice, která svým předčasně vyvinutým šarmem ohrožuje patriarchální rovnováhu vesnice.

Určitá nevraživost obsažená v silně moralistním tónu udání je namířena jednak proti M. jako vnější hrozbě, která rozbíjí zákonnou rodinu, jednak proti státu jako ochránci „zhýralého“ sirotka, jehož zhýralost dokládalo lékařské potvrzení. Jelikož pěstoun a M. svůj „milostný poměr“ neustále popírali, předseda a tajemník vesnické lidové rady „převezli dívku k obvodnímu lékaři [...], který ji vyšetřil, a jak dokazuje i přiložené zdravotní osvědčení, [pěstoun] dívku skutečně poskvrnil“. V lékařském potvrzení z 22. ledna 1951 se uvádí: „Po lékařském vyšetření pohlavních orgánů nejsou na nich patrné žádné stopy po panenské

17 ANRMS, spis č. 378, „Upřesňující žádost“. 25. září 1951, s. 198 (nalevo).

18 ANRMS, spis č. 378, odpověď soudce. 20. listopadu 1951, s. 148.

19 ANRMS, spis č. 378. „Čestné prohlášení“, s. 198.

bláně.²⁰ Lékař dále zdůraznil, že M. je již nějakou dobu sexuálně aktivní: „Soudružka M. přišla o panenství, avšak přesné datum nelze zjistit, protože na pohlavních orgánech nejsou žádné stopy panenské blány.“²¹ Lékařova slova byla odborným potvrzením vesnického nařčení, na jehož základě autoři udání uzavírají svůj dopis doporučením: „Jsme toho názoru, že dívka by měla být odvezena do převýchovného střediska, neboť vstoupila na cestu zhýralosti, jak vyplývá z přiloženého lékařského potvrzení.“ V tomto bodě se oficiální role autorů dopisu jako představitelů strany a státu projevuje v plné síle.

Moralistický tón se otiskuje i do jazyka sociální pracovnice, která se snaží zevrubně doložit, že dívka jednala z vlastní vůle. Dalo by se to vyložit jako pouhá nápodoba postojů představitelů lidové rady, věc je ale složitější. 20. října 1951 vypracovala sociální pracovnice posudek domácnosti, v němž podrobně vykreslila údajnou „zhýralost“: „Nezletilá žije od počátku až do rozchodu [pěstounů] v souložnictví s pěstounem i s jinými muži.“²² Kromě povinných úliteb stranickému jazyku jsou spisy sociálního odboru v Mureši do značné míry plné moralistického jazyka, který vychází z pojetí charity 19. století, jež na chudobu pohlížela jako na morální úpadek (Lubove, 1965). M. jako „osiřelá“ dcera bývalého nádeníka, které chybělo citové zázemí její pozůstalé rodiny, chudobou bezpochyby trpěla. Ačkoli byla považována za „sirotka“, ve skutečnosti měla žijící příbuzné. M. se narodila jako nemanželské dítě matce, která pracovala jako nádenice. Po smrti matky ve dvou letech osiřela. Její biologický otec, bratr a sestra ale žili. Podle posudku domácnosti „nemanželský otec M. [...] je naživu, neplatí výživné, ale souhlasí s převzetím nezletilé do výchovy za cenu [měsíčního] pěstounského příspěvku.“ M. s převzetím nesouhlasila, přičemž se na její stranu stavěl i daný posudek: „Rodinné prostředí [biologického] otce je pro výchovu nezletilé velice nevhodné“. Její bratr a sestra byli oba sezdaní a také pracovali jako nádeníci, přičemž není jisté, zda o M. vůbec věděli. Je ale zřejmé, že pokud by se jí jako „sirotka“ neujali pěstouni a dostala by se do péče své biologické rodiny, také by nakonec pracovala jako nádenice.²³

Siroba jako třídní status se tak propojuje s jejím genderem, věkem dospívání a situací poválečné rumunské vesnice na počátku nového řádu. Tyto faktory přitom nadměrným způsobem předurčovaly, že ji okolí vnímalo jako sexuálně promiskuitní, a tudíž ohrožující důstojnost a životní potřeby „zákonných“ manželek. To, že byla M. esencalizována jako sirotek, mělo kořeny jak

20 V rumunském originále se píše: „*La examenul organelor genitale prezinta membrana himenului ne mai cunoscandu-se nici un rest*“.

21 ANRMS, spis č. 378. „Lékařské osvědčení“, s. 119.

22 ANRMS, spis č. 378. „Posudek domácnosti“, s. 146.

23 Ve spise není žádná zmínka o tom, proč byla M. v pěstounské péči nebo proč odmítla žít se svým biologickým otcem.

v meziválečném Rumunsku, tak v celoevropských přístupech k mladistvé delikvenci na počátku 20. století. Jak ukázala Alexandra Ghiț, v Bukurešti dvacátých let 20. století byla „služba v domácnosti [...] předpokládaným budoucím povoláním“ osiřelých dívek (Ghiț, 2019, s. 279). Kromě toho, že byly osiřelé dívky pauperizovány, i samotná služba v domácnosti byla genderována a kriminalizována. Například služby sloužící v bukureštských domácnostech se musely podrobit gynekologické prohlídce, která se do roku 1937 nekonala v lékařské ordinaci, ale v budově policie, což podle Ghiț „posilovalo stigmatizující vztah mezi službou v domácnosti, nedovoleným sexuálním chováním a hrozbou nákazy“ (Ghiț, 2019, s. 286).

Osvědčení o (ztrátě) panenství, které si socialističtí soudruzi z lidové rady vyžádali od obvodního lékaře, mělo kořeny hluboko v minulosti. Sankcionovalo M. tím, že „vědecky“ kodifikovalo její „zhýralost“. Jak dokládá Sarah Fishman, na počátku 20. století se na delikventní chování dívek na celém Západě stále pohlíželo z morálního hlediska jako na prostituci, zatímco chlapci byli esencializováni jako zloději (Fishman, 2002, s. 31). Jak v případě středovýchodní Evropy ukazuje Nancy Wingfield, Riehlův proces s provozovatelkou nevěstince ve Vídni roku 1906 vedl k tomu, že se veřejnost začala zabývat morálkou nižších vrstev. Baumgartenova a Fingerova studie nazvaná *Regulace prostituce v Rakousku* z roku 1909 pak chápala prostituci jako predispozici dívek, které „vyrůstaly v chudých poměrech, kde byly svědky ‚nemravného‘ chování svých rodičů“. Je také důležité zmínit, že prostitutky v utajení, které nadále žily s jedním zodpovědným rodičem, bylo podle policie možné „napravit“ (Wingfield, 2017).

Na první pohled se může zdát, že dospělí zodpovědní za M. zanedbali její péči. Například v udání vesnické lidové rady se píše, že lékařské potvrzení z gynekologie prokazuje, že pěstoun „dívku skutečně poskvrnil“. Sociální pracovnice v posudku domácnosti pak klade část viny na pěstounku, která měla dívku „rozmazlovat“ a údajně jí nevěstípila „lásku k práci“. Hlavním viníkem ale zůstává M., přičemž gender ještě zvýrazňuje její „cikánskou národnost“. Jako hypersexuální svůdnice představuje nebezpečí zejména pro ženy z vesnice a pro společnost jako celek. I proto 8. října 1951 napsal sociální odbor v Mureši venkovskému lidovému soudu žádost o urychlené přijetí M., tou dobou v pečovatelském domě, do převýchovného střediska, protože „zaujímá nemorální postoj (*atitudine imorală*), tudíž by měla být přijata co nejrychleji“.²⁴

Jistě si vzpomínáte, že když M. 17. září 1951 podávala svou výpověď, čekala v pečovatelském domě na převoz do převýchovného střediska. Proč ale tato patnáctiletá dívka v domově pro seniory podle sociální pracovnice „rozkládala vnitřní řád“ a chovala se „nemravně“? Naznačovala tím snad, že navazuje sexuální

24 ANRMS, spis č. 378. Žádost, s. 153.

vztahy s muži v domově? Její chování mohlo být chápáno jako „nemravné“ a „rozvratné“, jen pokud byla od počátku vnímána jako zhýralá svůdnice. Jako by za jejím chováním stála její „cikánská národnost“, umocňující její už tak problematickou předčasnou vyspělost. O jejím „cikánství“ existují pouze dvě zmínky. Jedna v sirotčím listu, vydaném, když byly M. dva roky, a jedna v posudku domácnosti. Národnost její matky je zmíněna pouze v jejím sirotčím listu, podle něhož se M. narodila „nemanželsky“ matce „cikánské národnosti“ s povoláním nádenice. Národnost biologického otce M. ani jejích sourozenců se nikde nezmiňuje. Je na místě se ptát, jak sirotčinec věděl, že matka M. byla „cikánka“. Podobnou otázku si klade Ann Stoler v souvislosti s pojmy „domorodosti“ a „míšenství“ – konkrétně, jak koloniální úřady určovaly příslušnost k těmto kategoriím, pokud ji „nebylo možné posoudit zrakem?“ (Stoler, 2008, s. 38).

Iulia Hașdeu se při rozboru zobrazování Romů v rumunských muzeích zabývá erotickou svůdností těl romských žen, zejména těch oděných v barevných sukních, jaké nosí kalderašské Romky. Hașdeu dále analyzuje román Zaharie Stancu *Șatra* (v češtině publikováno jako *Cikánský tábor*), v němž je mladá Cikánka zobrazena jako svůdná cizoložnice (Hașdeu, 2008). Podobně byla M. vnímána jako svůdnice, jež si chce přisvojit status své pěstounky, zákonné manželky, namísto toho, aby byla vnímána jako oběť násilnického muže, svého pěstouna. Podle dekretu 351, zveřejněného 20. srpna 1949, kterým se stanovily pravidla a předpisy pro ústavy pro mravně narušené, se za prostitutky považovaly „všechny osoby, které pravidelně získávají hmotný prospěch ze sexuálních vztahů, do nichž právě za tímto účelem s různými osobami vstupují“.²⁵ Z tohoto důvodu začala sociální pracovnice chápat dary, které M. podle vlastní výpovědi dostala od svého pěstouna, jako nedílnou součást promyšleného plánu, jak si přisvojit pěstounčin status. M. prohlašovala: „Můj pěstoun mi několikrát koupil šaty [a] sladkosti [...] a byl ke mně díky tomu velmi milý. [...] Koupil mi krásný náhrdelník (*lănțișor*), náušnice, boty a vše, co jsem chtěla. Slíbil, že mi koupí boty a vypasovaný kabát.“²⁶

V posudku domácnosti sociální pracovnice zdánlivě nesouvisle poznamenala: „Z biologického hlediska je nezletilá velmi dobře vyvinutá“.²⁷ Tato dívka, jež vzhledem připomínala ženu připravenou poskytovat sex výměnou za materiální výhody, tak představovala ohrožení nejen pro ženu, která o ni pečovala, ale potenciálně i pro ostatní ženy ve vesnici. Jak to vyjádřili „soudruzi“ z vesnické lidové rady: „Narušuje klid ve vesnici“.

Ačkoli si M. uvědomovala, že si z ní pěstoun udělal milenkou, snažila se to v sobě potlačit a zdůrazňovala, že se tak stalo proti její vůli: „Chtěla jsem se za každou cenu osvobodit, a tak jsem požádala [pěstouna], aby mi dovolil jít do

25 ANIC, Fond Ministerul Muncii, Sanatatii si Ocrotirii Sociale, spis č. 60/1949–1951, s. 317.

26 ANRMS, spis č. 378, „Čestné prohlášení“, s. 198.

27 ANRMS, spis č. 378, „Posudek domácnosti“, s. 146.

služby“. Sociální pracovnice k tomu však dodala: „Ve věku 13 let pěstoun připravil [M.] o panenství, což se dozvěděla pěstounka. V rodině pak panovalo nepříjemné prostředí, [což zahrnovalo] časté hádky a bití mezi manželi, a to i v přítomnosti nezletilé. Pěstounka byla před nezletilou ponižována a urážena. V září tohoto roku byla pěstounka po surovém bití pěstounem vyhnána, aby [on a M.] mohli nerušeně pokračovat v souložnictví (*concubinajul*).“

Sociální pracovnice v posudku dále popisuje prostředí pěstounské rodiny jako „někdy klidné, jindy provázené častými spory v domácnosti způsobenými pitím otce“. M. tak byla z hádek mezi manželi viněna, ačkoli skutečná příčina ležela jinde.

Při použití konceptu patriarchální smlouvy vyjdou najevo záměry, které se skrývají jak za udáním zasláným 7. února 1951 jménem žen ve vesnici, tak za způsobem, jakým případ M. popisuje sociální pracovnice. Představitelé lidové rady vesnice i sociální pracovnice apelovali na stát, aby M. z vesnice odstěhoval. Nucený pobyt M. v převýchovném středisku tak měl zabránit tomu, aby se rozpadly další rodiny, a uklidnit obavy žen z vesnice z možného ohrožení jejich genderové důstojnosti a životních potřeb a zároveň zachovat sociální hygienu celé vesnice. Žádosti o vystěhování se petenti i sociální pracovnice postavili za ochranu patriarchálního modelu rodiny a patriarchálního řádu tím, že odmítli potrestat muže, jenž páchal násilí vůči vlastní ženě a svěřené dívce, a namísto toho potrestali sirotka, který jako by do vesnice nepatřil.

Případ S.: Patriarchát a loajalita

1. srpna 1981 udala žena V. svého manžela S. příslušníkům Securitate v Krajově za politické zločiny. Ve vlastnoručně psaném dopise ho nazvala „cikánem“. Spis, který na S. Securitate vedla po dobu jedenácti měsíců od chvíle, kdy V. poprvé požádala o pomoc, obsahuje množství zápisů, hlášení a protokolů. V hlášení z 2. prosince 1981 se píše, že V. „osobně kontaktovala naše důstojníky a udala svého manžela [...] za to, že plánuje opustit zemi s cílem dostat se do kapitalistického státu, [a] za to, že poslouchá rozhlasovou stanici Svobodná Evropa a nahrává některé její pořady“.²⁸

Jedenáctistránkový, ručně psaný dopis dával nahlédnout do duše V.: „A nyní sobě samé navzdory a ve vší upřímnosti, přiznávám, že vám musím vyprávět o mém životě, a zejména o životě manželském“.²⁹ Tvrdila, že ji manžel podvádí se svou milenkou, dopouští se „sexuálních zvrhlostí“ a „zvrácenosti“ a účastní se „hazardních her“. Obvinila ho také z nátlaku, aby se vzdala členství ve straně, pokud on nedostane práci. Dále ji měl bít, slovně týrat, a dokonce vyhrožovat smrtí: „[Ř]ekl, že si svůj

28 CNSAS, Fond Informativ (dále jen FI) 819267. Zpráva z 2. prosince 1981, s. 1.

29 CNSAS, FI 819267, s. 10. Dopis, nedatován.

život odžil, že mě zabije a pak půjde do vězení“.³⁰ Jako „cikána“ ho ale popisuje spíše nepřímě. Ke konci svého dopisu, na deváté straně, píše: „Nechce mi nechat naši dceru. Říká, že je bílá a krásná a zbělela jejich rod, zatímco oni jsou cikáni.“³¹

S. byl nakonec za své chování propuštěn s výstrahou poté, co „uznal své prohřešky a ujistil nás, že se zbavil vůle emigrovat a v budoucnu se bude chovat řádně“, jak uvedl jeden z důstojníků Securitate ve své zprávě.³² S. své prohřešky skutečně uznal. 4. prosince 1981 před dvěma důstojníky Securitate přednesl vlastnoručně psané přiznání, v němž prokázal, jak dobře ovládl jazyk strany a socialismu. Uznal, že mu bylo nabídnuto několik pracovních pozic venkovského učitele hudby, které ale odmítl, načež „zahořkl a chtěl utéct ze země, buď s manželkou, nebo na vlastní pěst, podle toho, co se ukáže jako proveditelné“. Přiznal, že přání uprchnout ze země bylo „neuváženou věcí, kterou [...] nedomyslel“ a že vysílání Rádía Svobodná Evropa bylo „zhoubné, nepřátelské vůči politice naší strany a státu, hospodářské a politické situaci naší země a socialismu vůbec“.³³ S odstupem času si uvědomoval, že vysílání ho „mohlo negativně ovlivnit, a to jak z hlediska [jeho] pohnutek, tak i [jeho] vědomí“. To svědčilo o tom, že si byl plně vědom, že zaplést se s nevhodným prostředím představuje jedno z největších nebezpečí pro socialistický projekt přetvoření člověka. Toto nebezpečí, které se mu podařilo odvrátit, v člověku mělo nejen vzbuzovat protisocialistické myšlenky, ale hluboce se zmocnit jeho duše a zničit ho zevnitř. Výčet svých prohřešků zakončil slibem hodným kajníka:

„Co se týče mých činů, opakuji, že jsem si vědom jejich nebezpečnosti. Lituji jich a s veškerou odpovědností se zavazuji, že se již nikdy nedopustím takových činů, ani žádných jiných činů, které jsou v rozporu se zákony naší země nebo které by mohly poškodit zájmy našeho státu.“

S. z obvinění obratně vyvozuje důsledky a dává si záležet, aby spolu s ním nebyli obviněni ani jeho přátelé, a daří se mu tak očistit i svého přítele Štefana. Závěrem svého přiznání uvádí důvody ke svému propuštění: „Prosím státní orgány, aby vzaly v úvahu, že jsem mladý, že mám rodinu a dítě, že se mohu napravit a že práce a počestný život mi pomohou stát se dobře vychovaným, důstojným občanem.“

30 CNSAS, FI 819267, dopis, s. 14.

31 Po přečtení této věty jsem se nejdříve domnívala, že V. nebyla romského původu, zatímco S. ano. Po několikerém opětovném přečtení celého spisu jsem si ale uvědomila, že o etnicitě V. ve spisu není vůbec žádná zmínka, proto v této fázi výzkumu nemohu její etnicitu s jistotou doložit. Tvrdit, že tato věta jednoznačně dokládá smíšené manželství by totiž v důsledku znamenalo si myslet, že všichni Romové mají na rozdíl od ostatních tmavou pleť. Děkuji jednomu z recenzentů, že mě požádal o objasnění. Zájemcem o problematiku smíšených manželství doporučuji ke čtení volně přístupné číslo MARTOR 25 / 2020 | Martor Journal (muzeultaranuluiroman.ro).

32 CNSAS, FI 819267, dálnopis zaslaný pracovištěm Securitate v okrese Dolj pracovišti v Bukurešti, Direktoriát I, 8. prosince 1981. Direktoriát I se zabýval vnitřními záležitostmi.

33 CNSAS, FI 819267. „Čestné prohlášení“, 4. prosince 1981, s. 4–6.

S. se stavěl do role otce a manžela, čímž depolitizoval své politické trestné činy, včetně jejich důsledků, a přenesl je do oblasti sociální, konkrétně do oblasti nukleární právní rodiny.³⁴ Nebylo pochyb o tom, že je otcem a manželem. Vždyť i manželčino udání tento jeho status zdůrazňovalo, přestože ho vykreslovalo jako protiklad dobrého otce a manžela.

Byl to paradoxně právě jeho status muže dopouštějícího se doma násilí, který posiloval jeho genderové nároky. V socialistickém Rumunsku se na oběti domácího násilí právní úprava vztahovala pouze v „článcích trestního zákoníku, které klasifikovaly trestné činy včetně fyzického napadení na základě míry utrpených zranění“ (Marcus, 2009, s. 127). První souhrnný průzkum zkušeností s domácím násilím, provedený v roce 1999, přitom ukázal, že každá třetí žena v Rumunsku během svého života domácí násilí zažila (Massino a Popa, 2015, s. 180). Jak píše právní teoretička Isabel Marcus, diskurzy rovnosti pohlaví ve státním socialismu „koexistovaly s esencializovanými normami mužství a ženství“ (Marcus, 2009, s. 120–121). To také vysvětluje, proč se V. rozhodla popsat nejintimnější detaily svého osobního života právě mužům ze Securitate, a ne jiným úřadům, u kterých si mohla stěžovat. Proč právě jim, příslušníkům politických tajných služeb, cítila nutkání poslat jedenáctistránkové vyprávění o svém životě? „Mohla bych vám toho ještě vyprávět, ale došla jsem ke konci. Trpím strašnými bolestmi hlavy a všude mě doprovází strach,“ rozepsala se v dopise, jímž svého manžela udávala za politické zločiny. Nezminila se ani jednou o tom, že by ho ráda viděla ve vězení, ale na poslední straně dopisu se několikrát zmínila, že by se chtěla vrátit na sever do vesnice svých rodičů, a to „co nejdříve“.

Rumunský socialistický časopis *Femeia* (Žena) od šedesátých let 20. století vykresloval ženy jako „modernější, bezstarostnější a sofistikovanější“ než v minulosti, zatímco příkladný socialistický muž se měl věnovat nejen práci, ale i péči o děti. Červencové číslo roku 1970 se zaměřilo na týrání manželek a despotické otce, přičemž „vytýkalo mužům, že se chovají způsobem, který škodí nejen jejich manželkám, ale i psychickému vývoji jejich dětí“ (Massino, 2010, s. 43–44). Přesto se, jak tvrdím, S. jako násilnický manžel u mužů ze Securitate setkal s bratrským porozuměním, o kterém Isabel Marcus mluví jako o „privátních“ aspektech maskulinity otců a manželů v rodině“ (Marcus, 2009, s. 121). Jako jedna ze „šesti hlavních patriarchálních struktur, které dohromady tvoří systém patriarchátu“, přitom mužské násilí není individuální záležitostí, ale má povahu „sociální struktury“. Nedochází k němu mimo státní struktury, ale naopak je pro muže strukturálně snadno dosažitelným

34 Případ S. mě trápil celé měsíce. Sheila Fitzpatrick rozlišuje mezi pachateli „obyčejných“ a politických trestných činů. Zatímco ti první se mohou napravit, ti druhí ne. Nechápala jsem tak, proč S. vyvázl jen s výstrahou. Děkuji Laure Downs za myšlenku, že se mu podařilo depolitizovat politické činy. Dominika Gruziel mi tuto myšlenku pomohla rozvinout nápadem, že tyto činy depolitizoval tak, že z nich udělal činy sociální, které pak bylo možné napravit.

zdrojem vzhledem k „nedostatečné dostupnosti státu, který by tomu zabránil“ (Walby, 1989, s. 224–225).

Jak jsme viděli v předchozí části, obraz zákonné manželky a matky byl společností a politickým diskurzem pozdně socialistického Rumunska vyzdvihován stejně jako dříve v poválečném období. Jazyk, kterým V. popisuje manželem způsobenou újmu, vychází z ustáleného popisu esencializovaných rodinných genderových norem: „Doufala jsem, že muž jako je můj manžel, absolvent konzervatoře, muž o jedenáct let starší, mi bude schopen poskytnout opravdovost, harmonii a štěstí domova, kde je matka, manželka čistou ženou, čistou v celé hloubce toho slova, tedy jak srdcem, tak chováním.“

Detaily problémů v domácnosti, které V. ve svém dopise podrobně popisuje, mají také odhalit S. jako falešného socialistu v protikladu k V. jako skutečné socialistce. V. se vykresluje jako pravá manželka a matka pečující o rodinný krb, bývalá dělnice z továrny, která opustila zaměstnání a následovala svého manžela za jeho novou prací, a také jako členka strany. Na třetí straně svého dopisu, po životopisném úvodu a popisu setkání se svým manželem, píše, že se cítí „vyděšeně a zle, jen když vysloví jeho jméno, nyní když [...] objevila jeho skutečnou povahu“. Dále píše, že S.:

„Inklinuje ke světu takzvané vysoké buržoazie, vysoké zahálky, jejíž stopy jsou stále patrné na chudém příbytku, v němž žijeme [...], a zejména na jeho rodině. Přizpůsobil se manýrům tohoto typu společnosti, ale já se v ní dusím.“

Následně V. přináší největší odhalení: „Jeho láska ke mně a k naší dceři uvádá a dále upadá do formálnosti manželství, které rafinovaně využívá jako úkryt.“ V. svému manželovi strhává masku, sama vyškolená v jazyce strany. Podrobné líčení „ponižujícího“ a bolestného osobního života pro ni mohlo být i určitou katarzí. Odhalení hloubky „trápení, které mám ze života“ ale mělo sloužit především jako nevyžádaný charakterový posudek jejího manžela. Podrobným vyličením jednotlivých případů ponižování V. odhalovala manželovu povahu a dokládala, že vede protisocialistický život a postrádá socialistickou identitu.

Právě v tomto smyslu je třeba interpretovat udání V. a přiznání S. Bylo by lákavé její dlouhý dopis číst jako slova zahořklé, podvedené manželky, která se zříká svého manžela. K zavádějícím interpretacím podobných udání jako rozhořčených dopisů či jako způsobu „zneužití moci zdola“ se přiklání některé ostatní výzkumy (Kaminsky, 2011; Goldman, 2011; Fitzpatrick, 2005; Joshi, 2002; LaPierre, 2006). Rozhodnutí V. jako zneužívané manželky detailně popsat své fyzické i emocionální utrpení jako součást udání svého manžela za politické zločiny je třeba z historického pohledu interpretovat v rámci „patriarchální smlouvy“, která jí v pozdně socialistickém Rumunsku dávala jen omezené možnosti jednat.

V. obviňuje svého manžela z toho, že mu odborná kvalifikace umožňuje protispolečenské chování: „Jeho nové společenské postavení – stal se profesorem

– ho vede k marnivosti a erotickému flirtování“. Přesto právě vzdělání jako třídní znak posilovalo jeho nároky na sociální sféru otcovství a manželství v rámci performovaného patriarchátu, což mu pomáhalo při jednání s muži ze Securitate. Socialistické Rumunsko bylo sice státem pracujících, ale jak ukázala Mary Fulbrook na případu NDR, „sociální nerovnosti měly kořeny ve složité kombinaci jiných faktorů než v soukromém vlastnictví výrobních prostředků“ (Fulbrook, 2005, s. 45). Hlavními ukazateli nové pracovní stratifikace byly například konkrétní postavení v mocenské hierarchii, členství ve straně nebo prestiž charakteru vykonávané práce (Fulbrook, 2005, s. 45). V konečném důsledku bylo hlavní zaměstnání člověka jedním z „určujících faktorů sociálního statusu“ (Fulbrook, 2005, s. 248).

Po přijetí tohoto udání Securitate zavedla na S. spis, jehož součástí byly záznamy ze sledování a zprávy informátorů o jeho každodenním pobytu a „doprovodech“, protokoly z domovních prohlídek provedených ve spolupráci s hospodářskou policií, zabavené kazety, na které S. nahrával vysílání Rádía Svobodná Evropa, a jeho vlastní výpověď. Ačkoli S. o sobě prohlašoval, že je „rumunské národnosti a státní příslušnosti“, ve spise se například píše, že „se u určitého člověka schází několik cikánů“ a „věnují se spekulacím“³⁵ nebo že „jelikož je nezaměstnaný, hraje s dalšími cikány poker a s cikánskými dětmi ve své ulici hry v kostky“.³⁶ Nadřizený, který zprávu četl, si v ní podtrhl větu „hraje poker s ostatními cikány“. Za tyto činnosti hrozil v době pozdního socialismu kromě odsudků okolí i trestní postih. Zmínka o hraní pokeru implicitně obviňuje S. z hraní karet o peníze, klasifikovaného jako nezákonná spekulace. Scházení se „s dalšími cikány“ samo o sobě nezákonné nebylo. Přátelská setkání s jinými Romy ale mohla být prohlášena za nežádoucí, pokud stranické orgány rozhodly o jejich umístění do bytových domů mezi neromské Rumuny, aby zabránili „nežádoucímu skupinovému vlivu“.

Kromě toho charakterové posudky i sociologické zprávy vypracovávané pro stranu či stát s pravidelností obsahovaly poznámky o romských tělech, údajně překypujících nezřízenou sexualitou. Romové byli obviňováni z protispolečenského chování, jakým bylo například udržování mimomanželských vztahů nebo nabízení sexu za peníze. V. také obviňuje S. ze „sexuálních zvrhlostí“ a z toho, že si vydržuje milenkou. Neznamená to, že by S. svou ženu skutečně „nepodváděl“. Chci tím říct, že udání jako celek i následné zprávy Securitate odpovídají typickým projevům nevhodného chování, kterého se Romové měli v pozdně socialistickém Rumunsku dopouštět, což dokládají i charakterové posudky.

Přesto mu jeho „cikánství“ nebylo vyčítáno. V době udání mu bylo 35 let, a byl tak dostatečně mladý na to, aby republika zplodil další občany. Využitím

35 CNSAS, FI 819267. Policejní zpráva, 6. srpna 1981, s. 9.

36 CNSAS, FI 819267. Vyšetřovací zpráva, 7. března 1981, s. 20.

svého statusu otce a manžela obratně spojil všechny nejdůležitější faktory reálného socialismu. Prezentoval se jako mladý, vzdělaný muž, který si je plně vědom svých povinností vůči republice a toho, co obnáší správný socialistický život.

Jeho postavení profesora hudby může vysvětlovat sebejistotu, s níž S. používal nejen jazyk socialismu, ale i jazyk, který mu pomáhal stavět se do pozice hrdiny příběhu o nápravě. To je v ostrém kontrastu s tím, jak nevyzrálé a neobratně asi o třicet let dříve zacházela s jazykem M., která tak jednoduše zapadla do představ o deklasovaných živlech v taxonomickém uspořádání nového světa. V obou případech je hlavnímu hrdinovi umožněno se napravit. Zatímco M. je tato role přiřazena shora, S. se do ní staví sám. V případě M. romská identita umocňuje její nevázanou sexualitu a chudinský původ, čímž klade do popředí její gender a „špatné chování“, zatímco v případě S., který se prezentuje jako mladý otec, manžel a ctižádostivý, vzdělaný muž, romská identita ustupuje do pozadí.

Závěr

Oba případy se staly součástí byrokratického procesu kvůli udáním, která představovala určitou strategii, jejímuž smyslu lze porozumět pomocí analytické kategorie „patriarchální smlouvy“. Podrobným čtením materiálů týkajících se obou případů jsem se pokusila objasnit, jak patriarchální prvky rumunského státního socialismu interagovaly s kategoriemi věku, genderu, třídy, romské etnicity a s obrazy o „cikánském“ chování způsobem, který vedl ke dvěma odlišným výsledkům. Zatímco sociální pracovnice usilovala o to, aby M. byla klasifikována jako „mladistvá delikventka“ (myšleno „prostitutka“) a poslána do převýchovného centra pro „mravně narušené“, S. byl propuštěn s výstrahou díky tomu, že nad rámec svého „cikánství“ kladl důraz na sociální role otce a manžela.

Historie Romů v socialistickém Rumunsku je plná promarněných příležitostí, které Romům mohly umožnit svébytné zapojení do budování socialismu. Romové přitom prokazovali svébytnou snahu o podíl na rumunském socialistickém občanství, jak také ukazují ve své doktorské práci, která vychází ze stížností zaslaných Securitate, v nichž nespokojení pisatelé romského i neromského původu vyhrožují úřadům různými narušitelskými akcemi. Jejich zapojení mohlo vypadat například tak, že by jim bylo umožněno navštěvovat letniční mše³⁷ ve vlastním jazyce mimo pracovní dobu. Mohlo mít podobu čtení náboženské poezie a poslechu náboženských písní, a to vše při „dodržování zákonů naší země“. V ideálním případě by také zahrnovalo školní výuku romského jazyka, kultury

37 Letniční „kult“ sice nebyl za státního socialismu zakázán, ale věřící byli pronásledováni kvůli svým vazbám na americké a západní věřící, které Securitate chápala jako „nepřátele“ socialismu. V případě Romů byly navíc tyto vazby klasifikovány jako „iredentismus“.

a dějin „veškerého ponížení způsobeného turecko-rumunskými bojary“. ³⁸ Zatímco diskurzivně si byli všichni občané republiky rovni, pokusy Romů o zahrnutí mezi „etnické a/nebo národnostní menšiny“ nepadly na úrodnou půdu. ³⁹

Tento ideální scénář vývoje socialismu se nikdy neuskutečnil. Přestože se do roku 1978 ustálil obraz Romů jako skupiny, která nechce přijmout socialismus, v lokálním prostředí rozhodoval podobě těchto střetů zejména gender, umocňovaný nebo zmírňovaný věkem a sociálním statutem. Asi není překvapením, že nejvíce rasizované byly romské ženy. Zůstává předmětem vášnivých diskuzí, do jaké míry komunistické strany jako evropský fenomén dostály svým slibům osvobodit ženy od patriarchátu, chápaného jako buržoazní jev, který stojí v protikladu ke státnímu socialismu. Jak tvrdí Malgorzata Fidelis, evropský komunismus se „nezbavil západně-liberálního rozdělení společnosti na produkující muže a reprodukující ženy, ale spíše ho přetvořil a přizpůsobil své verzi moderní sociální mobilizace“ (Fidelis, 2004, s. 301). K takovému přizpůsobení patřila podpora tradiční rodiny. To však neznamenalo, že za socialismu si byly všechny ženy rovny. Jak ukázala Lynne Atwood, oficiální diskurzy v sovětském Rusku o „nové sovětské ženě“ a její roli při sladování práce a rodiny, neboli výroby a reprodukce, musely být pravidelně přizpůsobovány společenskému vývoji a aktuálním problémům (Atwood, 1999, s. 2). Sovětské ženské časopisy navíc rozlišovaly mezi běžnou ženou v domácnosti, která se údajně jen ulévá, a ženou v domácnosti stachanovského dělníka, jejíž práce umožňuje vysoké pracovní nasazení jejího manžela (Atwood, 1999, s. 104–114).

Katherine Verdery již v roce 1994 tvrdila, že „paternalismus“ pozdně socialistického Rumunska byl v „dokonalé shodě s patriarchálními formami, klíčovými pro národní ideje jinde na Západě“ (Verdery, 1994, s. 249). Také Gail Kligman popisuje Ceaușescovu politiku jako „socialistický paternalismus, založený na přesvědčení, že co je dobré pro stát, je dobré i pro jeho občany“ (Kligman, 1998, s. 28). V socialistickém Rumunsku stranické orgány ve větší míře než jinde spojovaly ženy a jejich těla s potřebami republiky. Podle Kligman to dokonce nikde nebylo „extrémnější než v Ceaușescově Rumunsku“ (Kligman, 1998, s. 20). Jak zdůrazňuje, plánované hospodářství „záviselo na mobilizaci a využití lidských zdrojů, konkrétně na dostupnosti a kontrole pracovní síly“ (Kligman, 1998, s. 22).

Ženy tak byly zodpovědné za „společenskou reprodukci“ republiky. Podle tohoto socialisticko-ideologického rámce byla přerámována i sexualita romských žen. Vezměme si například, jak sociální pracovnice popisovala tělo čtrnáctileté M.: „[...] biologicky je na svůj věk velmi dobře vyvinutá“. Překypující sexualita, hrozící se vyvalit z těla dítěte vypadajícího jako dospělá žena, připomíná popisy romských

38 CNSAS, FD 000144, sv. 12, 125.

39 Nicolae Gheorghe, jeden z neaktivnějších sociologů a aktivistů v období pozdního státního socialismu, musel kvůli pronásledování ze strany Securitate ukončit svůj výzkum životních podmínek Romů v Rumunsku a aktivismus za jejich práva.

žen jako nespoutaných cizoložnic z 19. století. Katie Trumpener ukázala ničivé následky, s nimiž se obrazy o nezřízené sexualitě romských žen šířily v Evropě (Trumpener, 2008, s. 347–357). Později za socialismu se při rasizaci romských těl upustilo od sexualizovaných biologických popisů a pozornost se soustředila na chování. Romské ženy již nebyly spojovány s okouzující, přitažlivou krásou, která by vybízela k cizoložství, ale podle charakterových posudků měly sklony vést mimomanželské vztahy a nabízet sex za peníze. Jejich překypující sexualita byla vnímána jako narušení socialistické představy o civilizované nukleární rodině, založené na vzájemném respektu dobře vychovaných manželů, harmonicky vychovávajících své děti, a jako narušení normy „společensky užitečné“ práce pod dohledem státu. Rasizace romských žen tak v období státního socialismu nebyla založená na sexualizovaném výkladu jejich biologického původu, ale spíše na interpretaci jejich sexuálního chování jako bytostného nedostatku socialistické morálky.

Z anglického originálu přeložil Martin Babička

Literatura

- Achim, V. (2004). *The Roma in Romanian history*. Central European University Press. <https://doi.org/10.1515/9786155053931>
- Andricioaei, C. (2024) 'Some citizens': *Romani Romanians and socialist citizenship*. [Dizertační práce]. European University Institute.
- Atwood, L. (1999). *Creating the new Soviet woman. Women's magazines as engineers of female identity, 1922–53*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780333981825>
- Banu, F. a Țăranu, L. (2016). *Securitatea 1948–1989, Volumul I*. Târgoviște: Cetatea de Scaun.
- Bogdal, K. M. (2023). *Europe and the Roma. A history of fascination and fear*. Allen Lane.
- Cucu, A. S. (2020). The impossibility of being planned: Slackers and Stakhanovites in Early Socialist Romania. In M. Siefert a S. Zimmerman (Eds.). *Labor in state socialist Europe after 1945: contributions to global labor history* (s. 49–72). CEU Press.
- Fishman, S. (2002). *The battle for children. World War II, youth crime, and juvenile justice in twentieth-century France*. Harvard University Press.
- Fitzpatrick, S. (2005). *Tear off the masks: identity and imposture in twentieth-century Russia*. Princeton University Press.
- Fulbrook, M. (2005). *The people's state. East German society from Hitler to Honecker*. Yale University Press.
- Ghiț, A. (2019). *Loving designs: Gendered welfare provisions, activism and expertise in interwar Bucharest* [Dizertační práce]. Central European University Press.
- Ghiza, A. (2023, 9. února). *Istoria prostituției din Brașov*. Casa Sfatului. <https://casasfatului.ro/2023/02/09/istoria-prostituției-din-brasov/>
- Goldman, W. (2011). *Inventing the enemy. Denunciation and terror in Stalin's Russia*. Cambridge University Press.
- Hașdeu, I. (2008). Imagining the gypsy woman. *Third Text*, 22(3), 347–357. <https://doi.org/10.1080/09528820802204714>
- Joshi, V. (2002). The “private” became “public”: wives as denouncers in the Third Reich. *Journal of contemporary history*, 37(3), 423–432. <https://doi.org/10.1177/00220094020370030501>
- Kaminsky, L. (2011). Utopian visions of family life in the Stalin-era Soviet Union. *Central European History*, 44(1), 63–91.
- Kandiyoti, D. (1998). Bargaining with patriarchy. *Gender and Society*, 2(3), 274–290.
- Kligman, G. (1998). *The politics of duplicity. Controlling reproduction in Ceausescu's Romania*. University of California Press.

- LaPierre, B. (2006). Private matters or public crimes: the emergence of domestic hooliganism in the Soviet Union, 1939–1966. In L. Siegelbaum (Ed.), *Borders of socialism. Private spheres of Soviet Russia* (s. 191–207). Palgrave Macmillan.
- Lubove, R. (1965). *The professional altruist: The emergence of social work as a career, 1880–1930*. Harvard University Press.
- Marcus, I. (2009). Wife beating: Ideology and practice under state socialism in Hungary, Poland, and Romania. In S. Penn a J. Massino (Eds.), *Gender politics and everyday life in state socialist Eastern and Central Europe* (s. 115–132). Springer.
- Massino, J. (2010). Something old, something new. Marital roles and relations in state socialist Romania. *Journal of Women's History*, 22(1), 34–60.
- Massino, J. (2019). *Ambiguous transitions. Gender, the state, and everyday life in Romania from socialism to postsocialism*. Berghahn Books.
- Massino, J. a Popa, R. M. (2015). The good, the bad, and the ambiguous: Women and the transition from communism to pluralism in Romania. In C. Hassenstab a S. Ramet (Eds.). *Gender (in)equality and gender politics in Southeastern Europe* (s. 171–191). Springer.
- Petcuț, P. (2015). *Rromii. Sclavie si libertate. Constituirea si Emanciparea unei Noi Categori Etnice si Sociale la Nord de Dunare*. Centrul de Cultura al Romilor.
- Petrov, P. (2015). *Automatic for the masses: the death of the author and the birth of socialist realism*. University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781487540418>
- Stoler, A. L. (2008). *Along the archival grain: Epistemic anxieties and colonial common sense*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400835478>
- Trumpener, K. (1992). The time of the Gypsies: A „people without history“ in the narratives of the west. *Critical Inquiry*, 18(4), 843–884. <https://doi.org/10.1086/448659>
- Verdery, K. (1994). From parent-state to family patriarchs: Gender and nation in contemporary Eastern Europe. *East European Politics & Societies*, 8(2), 225–255. <https://doi.org/10.1177/0888325494008002002>
- Verdery, K. (2018). *My life as a spy. Investigations in a secret police file*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822371908>
- Walby, S. (1989). Theorising patriarchy. *Sociology*, 23(2), 213–234. <https://doi.org/10.1177/0038038589023002004>
- Wingfield, N. (2017). *The world of prostitution in late imperial Austria*. Oxford University Press.